

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА, МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

DOI: 10.18372/2307-9061.70.18477

УДК 342.951(045)

І. П. Варава,

доктор філософії

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5168-2775>

В. Б. Череватюк,

кандидат історичних наук, доцент

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4077-206X>

ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ЗАХИСТУ ПРАВ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Національний авіаційний університет
проспект Любомира Гузара, 1, 03058, Київ, Україна
E-mails: varavairina8@gmail.com, vitacherev@ukr.net

Мета дослідження полягає у пошуку ефективних та оптимально можливих в умовах воєнного стану та військових дій правових механізмів захисту прав військовослужбовців. **Методи дослідження:** для досягнення визначеної мети були використані загальні та спеціальні наукові методи, зокрема, діалектичний, аксіологічний, об'єктивності, системності, аналізу та порівняльно-правовий. **Результати:** правовий та соціальний захист військовослужбовців та членів їх сімей в умовах збройної агресії російської федерації проти України набуває особливої ваги. З'ясовуються положення національного законодавства, що зазнали змін у контексті регламентації додаткових гарантій для осіб, які виконують оборонні завдання із відсічі збройній агресії. Акцентовано увагу на взаємозв'язку стану обороноздатності країни та забезпечення посиленого правового та соціального захисту військовослужбовців, військовозобов'язаних або резервістів. Усі заходи правового та соціального захисту військовослужбовців охарактеризовано авторами як невідкладні та поступові. **Обговорення:** за інформацією правоохоронних органів на сьогодні рекордно зросла кількість кримінальних проваджень щодо військових злочинів та щодо незаконного обороту зброї. При цьому кількість інших довоєнних проваджень значно зменшилася. Законодавчі зміни та деякі аспекти розслідування воєнних злочинів суттєво впливають на вирішення проблеми порушення прав військовослужбовців та прийняття зважених і справедливих рішень. Авторами піднімається проблема захисту прав військовослужбовців в особливо складний період воєнного стану та військових дій. Як висновок відзначається, що забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців сприяє виконанню громадянами України обов'язку щодо захисту Вітчизни – України, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Встановлення такого підходу до правового та соціального захисту військовослужбовців стає частиною забезпечення обороноздатності країни.

Ключові слова: соціальний захист; військовий злочин; військовослужбовці; воєнний стан; збройна агресія; правовий статус; правовий захист.

Постановка проблеми та її актуальність. Україна сьогодні перебуває в надто суворій правовій реальності, зумовленій запровадженням воєнного стану та веденням воєнних дій.

Перед суспільством, державою, правничою спільнотою постало цілий ряд викликів, пов'язаних із правовим та соціальним захистом військовослужбовців, які кожен день з ризиком

для свого життя і здоров'я боронять нашу свободу і незалежність. Цілком зрозуміло, що всебічна підтримка військовослужбовців суттєво впливає і на стан обороноздатності країни.

Наряду з проблемою правового захисту та соціальних гарантій військовослужбовців, гостро актуалізувалася і проблема військових злочинів. Статтею 401 КК України поняття військового злочину визначено як «злочин проти встановленого законодавством порядку несення або проходження військової служби, вчинений військовослужбовцем, а також військовозобов'язаним під час проходження ним навчальних (чи перевірних) або спеціальних зборів» [1]. Описання цих злочинів містить ряд специфічних дефініцій, зокрема під об'єктом посягання розуміється «встановлений законодавством порядок несення або проходження військової служби» [1]; суб'єктом – військовослужбовець, а у багатьох випадках і військовозобов'язаний під час проходження зборів тощо.

Під час дії воєнного стану автоматично відбулось посилення відповідальності за здійснення злочинів. Так, якщо в мирний час за дезертирство (ст. 408 КК України) передбачалось від 2 до 5 років позбавлення волі, то після до введення воєнного стану такі дії кваліфікуються вже за ч. 4 статті - позбавлення волі від 5 до 12 років.

У XIX розділі Кримінального кодексу (статті 402-433) виокремлено 9 груп військових кримінальних правопорушень, а саме: порушення щодо підпорядкування та військової честі; порушення у процесі військової служби; порушення у порядку користування військовим майном та його збереження; порушення у порядку експлуатації військової техніки; порушення у порядку виконання бойового чергування та інших спеціальних обов'язків; порушення у встановленому порядку збереження військової таємниці; злочини військових посадових осіб; порушення у порядку виконання служби на полі бою та у зоні бойових дій; злочини, за які передбачено відповідальність відповідно до міжнародних конвенцій.

Провадження щодо розслідування військових злочинів мають свої особливості щодо доказів, які збираються досудовим слідством. Ос-

новну масу документів складають: рапорти, витяги з наказів по службі, протоколи допитів, акт перевірки Військової служби правопорядку України.

Очевидно, що не всі склади злочинів однакові. У випадку затримання дезертира на блокуванні серед матеріалів буде протокол затримання, а при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом чи застосуванням зброї - буде балістична експертиза.

Зважаючи на ці та інші обставини, слід враховувати, що кожна особа, що потрапляє під слідство, повинна мати серед основних прав людини і громадянина і право на якісний захист.

Ефективна правова та соціальна підтримка військовослужбовців полягає у забезпеченні їх конституційних прав і свобод, задоволенні їх матеріальних та духовних потреб відповідно до їхньої службової діяльності та статусу в суспільстві, а також у підтримці соціальної стабільності у військовому середовищі. У зв'язку з особливою важливістю виконання законодавчих норм у галузі правового та соціального захисту військовослужбовців у період воєнних дій в Україні виникають гострі питання щодо захисту незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України з боку громадян, а також щодо обов'язків держави перед військовослужбовцями у галузі правового та соціального захисту.

Мета дослідження полягає у пошуку ефективних та оптимально можливих в умовах воєнного стану та військових дій правових механізмів захисту прав військовослужбовців.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Враховуючи особливості механізму правового та соціального забезпечення, передбаченого чинно-діючими нормативно-правовими актами України, окремого дослідження потребує питання використання різних юридичних норм для забезпечення прав військовослужбовців.

Проблематику соціального захисту військовослужбовців в Україні досліджували такі вітчизняні науковці, як: В. Алещенко, О. Сайнецький, А. Синиця, М. Шишлок та ін. Питання правового захисту прав військовослужбовців вивчалися: І. Автушенко, Л. Новак-

Каляєвою, В. Петровським, В. Садовим та ін. Утім, внаслідок постійних змін у законодавстві, обране питання недостатньо досліджено вченими-юристами та потребує їх подальшої комплексної уваги.

Виклад основного матеріалу дослідження. 24 лютого 2022 року, о 08 год., 57 хв., у зв'язку розв'язаною російською федерацією війною проти нашої держави, президентом України Володимиром Зеленським було підписано Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». В контексті таких подій постала нагальна потреба доповнень та змін вітчизняного законодавства, у т.ч. в аспекті правового та соціального захисту військовослужбовців – основних суб'єктів реалізації державної оборонної політики. Наступним Указом Президента України, № 69/2022 від 24 лютого 2022 року, було оголошено загальну мобілізацію [2]. Генеральним штабом ЗСУ були визначені черговість та обсяги призову. Велика кількість військовозобов'язаних виразило бажання вступити до в лав ЗСУ чи інших військових формувань України.

Мобілізовані військовослужбовці із вступом на службу мають бути ознайомлені із своїми правами та обов'язками, однак, в екстремальних умовах початку війни таку можливість мали не всі, вирішуючи першочергові завдання фізичного захисту себе, своїх рідних та Вітчизни. А питання реалізації їхніх можливостей в аспекті правового та соціального забезпечення була й залишається далеко неоднакова.

Соціологічні дослідження стану обізнаності учасників бойових дій свідчать про те, що «командування військових частини не завжди інформує військовослужбовців про їхні законні права стосовно отримання окремих видів допомоги» [3, с. 113]. Викликано це також чисельністю та безсистемністю норм про правовий та соціальний захист військовослужбовців, створення нових правил його реалізації в умовах загострення військово-політичної ситуації в країні.

Законом України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» від 1992 року вперше закріплено дефініцію «соціальний захист» [4].

На наш погляд, ключовим аспектом використання поняття соціального захисту є тлумачення Конституційним Судом України зв'язку між конституційним обов'язком держави забезпечувати посилений соціальний захист військовослужбовців, військовозобов'язаних чи резервістів, та виконанням громадянами України обов'язки щодо захисту Вітчизни, її суверенітету, незалежності та територіальної цілості. Враховуючи, що регулювання відповідних питань належить до компетенції Верховної Ради, Кабінету Міністрів та інших органів державної влади України в рамках їх конституційних повноважень, Конституційний Суд України наголошує на необхідності, щоб заходи у сфері оборони держави були своєчасними, послідовними та комплексними, оскільки від їх ефективного впровадження залежить стан обороноздатності України [5].

Реалії та досвід першого року війни, в яких опинилася Україна, доводять, що в умовах військового стану виконання обов'язку державними органами із соціального захисту військовослужбовців вимагає додаткової нормативної конкретизації. Першочергові заходи повинні здійснювати органи виконавчої влади в силу оперативного повсякденного характеру їх діяльності. Забезпечення виконання соціально-економічних та правових гарантій на користь військовослужбовців, осіб, звільнених у запас або у відставку, членів їх сімей, а також членів сімей військовослужбовців, які загинули (померли), зникли безвісти, стали інвалідами під час проходження військової служби або потрапили у полон під час бойових дій (війни) або за участю у міжнародних операціях з підтримки миру та безпеки покладено на Кабінет Міністрів України, як визначений Конституцією вищий орган виконавчої влади у сфері оборони має обов'язком. Міністерство оборони України відповідає за здійснення заходів, спрямованих на забезпечення соціально-економічного та правового захисту цієї категорії осіб. Інші відомства, центральні та місцеві органи виконавчої влади мають також забезпечити дотримання законодавства про соціально-економічний захист громадян України, пов'язаний із проходженням військової служби, у межах своєї компетенції у

тісній взаємодії з Міністерством оборони України [6, с. 164].

Обов'язком державних органів є вживання заходів з нагального соціального забезпечення осіб, залучених у збройне протистояння з ворогом та забезпечення невідкладного здійснення додаткових грошових виплат. Станом на сьогодні, згідно законодавства, на період воєнного стану військовослужбовці отримують додаткову допомогу у розмірі 30 000 гривень щомісяця, яка також виплачується представникам певних категорій правоохоронних органів та державних установ у секторі безпеки та оборони. Для осіб із вищезазначених, які безпосередньо беруть участь у бойових діях або організують заходи з національної безпеки та оборони, протистоять і відображають збройну агресію в зонах здійснення таких заходів у періоди їх проведення, розмір зазначеної допомоги збільшується до 100 000 гривень на місяць пропорційно до часу участі у зазначених діях та заходах [7].

Нормативні акти передбачають, що «заходи адміністративно-правового режиму воєнного стану більшою мірою розраховані на обмеження в суб'єктивних правах, у тому числі соціально-економічного змісту» [6, с. 164]. Однак, стосовно військовослужбовців, законодавство передбачає додатковий захист та розширення їх можливостей.

Військовослужбовці перебувають під захистом держави та мають усі права та свободи, передбачені Конституцією України (відповідно до статті 18 Статуту внутрішньої служби). Особливості військової служби полягають у тому, що військовослужбовці зобов'язані готуватися до збройного захисту України. Це вимагає неухильного виконання поставлених завдань у будь-яких умовах, включаючи загрозу життю та здоров'ю. Обмеження прав та свобод військовослужбовців компенсуються державою наданням додаткових пільг, гарантій та компенсацій.

У довіднику «Основні права військовослужбовців в українському законодавстві» відзначається що «державою встановлені відповідні гарантії соціального і правового захисту військовослужбовців. Зокрема, для військовослужбовців встановлюється єдина система правового

та соціального захисту з урахуванням грошового, матеріального та інших видів забезпечення відповідно до їхньої посади, військового звання, кваліфікації, тривалості та умов військової служби» [8].

У статті 1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» зазначено, що соціальний захист військовослужбовців є невід'ємною функцією держави, спрямованою на встановлення системи правових та соціальних гарантій, що забезпечують реалізацію їх конституційних прав і свобод, задоволення матеріальних та духовних потреб військовослужбовців відповідно до особливих характеристик їх службової діяльності та їх статусу в суспільстві, а також стабільності у військовому середовищі. Привілей на забезпечення їх фінансового благополуччя у разі повної, часткової або тимчасової втрати професійної працездатності, втрати годувальника, безробіття за об'єктивними обставинами, у старості та інших випадках, встановлених законодавством, також є невід'ємною складовою соціального захисту військовослужбовців [9].

Загалом правовий статус військовослужбовців в Україні сьогодні визначається досить широкою нормативною базою: як Конституцією України так і рядом Законів України, наказів Міністерства Оборони, Статутом ЗСУ тощо.

Унормування ряду положень відбулось в останні роки. Так Закон України № 3379-IX від 06.09.2023 «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань, пов'язаних із проходженням військової служби під час дії воєнного стану» встановлює розміри, порядок та умови грошового забезпечення осіб рядового і начальницького складу служби цивільного захисту що встановлюються Кабінетом Міністрів України [10]. Закон «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту військовослужбовців, поліціантів та деяких інших осіб» від 2.10.2023 року спрямований на вирішення питань фінансового захисту захисників країни та жертв дій держави-агресора. Ряд положень цього закону гарантують компенсацію військовослужбовцям та поліцейським за невикористану під час воєнного стану відпустку або виплату

цієї компенсації їхнім сім'ям у разі загибелі; одноразову грошову допомогу військовослужбовцям під час звільнення; виплату грошового забезпечення військовослужбовцям, працівникам служби цивільного захисту, поліцейським, які потрапили в полон або заручниками внаслідок збройної агресії проти України, або були інтерновані в нейтральних державах чи зникли безвісти, а також членам їхніх сімей [11].

8 листопада 2023 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту». У цьому Законі регламентується спрощення «процедури надання особам статусу учасника бойових дій, особи з інвалідністю внаслідок війни, члена сім'ї загиблого (померлого) Захисника чи Захисниці України» (законопроект № 9141). Та ж процедура запроваджується цим Законом при отриманні статусу особи з інвалідністю внаслідок війни або статусу члена сім'ї загиблого (померлого) захисника чи захисниці України [12].

Верховною Радою України та Урядом продовжується нормативна діяльність щодо спрощеного надання особам статусів, передбачених Законом України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Відзначимо, що формально Верховна Рада не вносила змін до КПК України щодо звуження права на захист, проте можна стверджувати, що звуження прав захисту та обмеження доступних захисникам засобів для підтвердження своєї позиції, фактично відбувається. Це пов'язано із багатьма факторами.

По-перше: найчастіше клієнт звертається до адвоката вже на моменті виклику у військову прокуратуру або вручення підозри. Через необізнаність люди дають пояснення по суті не розуміючи, що вони процесуально шкодять собі. У всіх складається враження, що якщо тут військовій вимір, то і покарання лише військові, а не кримінальні. Тому не одразу розуміють необхідність звернення до адвоката.

По-друге: важливою складовою фактичної неможливості здійснити якісний захист є відстань та зв'язок. Більшість кримінальних проваджень відбуваються у прифронтовій зоні,

або на лінії бойових дій. Тому до захисника, як правило, звертаються віддалено. Далі починається стадія захисту із такими особливостями: спілкування з клієнтом лише за телефоном; відсутність часто зв'язку та Інтернету для спілкування; неможливість вчасного та стабільного зв'язку із слідчим чи прокурором тощо.

По-третє: існує проблема активного залучення адвокатів безоплатної правової допомоги (БВПД). Як показує практика, навіть якщо адвокати виїхали на слідчі чи інші процесуальні дії – їх ніхто не чекає. В такому випадку залучається, як правило, по відеозв'язку адвокат БВПД.

У значній частині кримінальних проваджень захист обирає позицію тримання оборони із застосуванням ст. 63 Конституції України. На момент відкриття справи особа ймовірно була вже опитана військовою службою правопорядку (ВСП) та допитана в якості підозрюваного під відеофіксацію за участі адвоката БВПД. Якщо додати сюди право суду використовувати такі покази у якості доказів, то отримуємо процесуально сумну картину. Захиснику вже немає потреби слідкувати за процесуальними строками. Внесені зміни їх або припинили, або надали відстрочку до закінчення війни.

При цьому варто взяти до уваги ефективну роботу інструменту розголосу. Умовно можна казати і про практику щодо запобіжних заходів. Щодо найчастіше вживаних статей 263 та 408 КК України, у разі визнання провини, обирається запобіжний захід, не пов'язаний з позбавленням волі. Інші ж види кримінальних проваджень фактично всі передбачають утримання під вартою без можливості внесення застави.

У межах рішення щодо суті справи спостерігається аналогічна ситуація. У разі визнання вини у злочинах, які не є «підвищено» суспільно небезпечними, пропонуються угоди без фактичного призначення реального терміну покарання.

Висновки. Реалії сьогодення значно підвищили попит на послуги військових адвокатів. Проте захист військових у кримінальних справах під час воєнної операції суттєво відрізняється від звичної адвокатської діяльності. Війна завдала значних змін у роботу судів. У реальній ситуації часто відбувається так, що обвинува-

чення виноситься, допит підозрюваного відбувається, запобіжний захід обирається без участі адвоката, оскільки органи досудового розслідування не можуть чекати на приїзд адвоката. У випадках, які потребують обов'язкової участі адвоката, процесуальні дії проводяться за участю адвокатів Центру захисту прав людини у судовій діяльності, які найчастіше беруть участь через відеоконференцію.

В умовах збройної агресії з боку російської федерації проти України, соціальний захист військовослужбовців та їхніх сімей набуває критичного значення. Забезпечення посиленого соціального захисту військовослужбовців сприяє виконанню громадянами України обов'язків щодо захисту Вітчизни, її суверенітету, незалежності та територіальної цілісності. Встановлення такого підходу до правового та соціального захисту військовослужбовців є невід'ємною частиною забезпечення обороноздатності країни.

Література

1. Кримінальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Про загальну мобілізацію: Указ Президента України від 24 лют. 2022 р. № 69/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text> (дата звернення: 17.11.2023).

3. Матвеева Ю. Окремі аспекти соціального захисту військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Право в умовах війни*. URL: <https://law-in-war.org/okremi-aspekty-soczialnogo-zahystu-vijsko-vosluzhbovcziv-v-umovah-voennogo-stanu/> (дата звернення: 29.10.2023).

4. Про соціальний і правовий статус військовослужбовців і членів їх сімей: Закон України від 20 груд. 1991 р. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 07.11.2023).

5. Рішення Другого сенату Конституційного Суду України № 1-р(П)/2022 від 6 квіт. 2022 р. у справі за конституційною скаргою Поліщука С.О. щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військово-

службовців). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#top> (дата звернення: 17.10.2023).

6. Гринько Р.В., Мота А.Ф., Петrenchенко С.А. Соціальний захист військовослужбовців в умовах воєнного стану. *Адміністративне право і адміністративний процес, інформаційне право*. 2022. № 3. С. 161–166. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.24> (дата звернення: 23.10.2023).

7. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань, пов'язаних із проходженням військової служби під час дії воєнного стану: Закон України від 06.09.2023 № 3379-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3379-20#Text> (дата звернення: 24.10.2023).

8. Лукічов В., Арнаутова В., Нікітюк Т., Кучеренко С. Основні права військовослужбовців в українському законодавстві. Видано у рамках проекту «Посилення демократичного контролю над Збройними Силами України», який здійснюється Міністерством Оборони України та Координатором проектів ОБСЄ в Україні. 2019 р. URL: https://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/dov_pravo.pdf.

9. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей: Закон України від 1992 № 2011-XII. Редакція від 05.10.2023. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 15. Ст. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (дата звернення: 23.12.2023).

10. Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань, пов'язаних із проходженням військової служби під час дії воєнного стану: Закон України № 3161-IX. Редакція від 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3161-20#Text> (дата звернення: 23.12.2023).

11. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту військовослужбовців, поліцейських та деяких інших осіб: Закон України від 05.10.2023 р. № 3379-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3379-20#Text>.

12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з внесенням змін до Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»: Закон України № 2153-IX. Редакція від 13.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2153-20#Text> (дата звернення: 20.12.2023).

References

1. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2001. № 25-26. St. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.

2. Pro zahalnu mobilizatsiiu: Ukaz Prezydenta Ukrainy vid 24 liut. 2022 r. № 69/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/69/2022#Text> (data zvernennia: 17.11.2023).

3. Matvieieva Yu. Okremi aspekty sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv v umovakh voiennoho stanu. *Pravo v umovakh viiny*. URL: <https://law-in-war.org/okremi-aspekty-sotsialnoho-zakhystu-viiskovosluzhbovtiv-v-umovah-voennogo-stanu/> (data zvernennia: 29.10.2023).

4. Pro sotsialnyi i pravovyi status viiskovosluzhbovtiv i chleniv yikh simei: Zakon Ukrainy vid 20 hrud. 1991 r. № 2011-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (data zvernennia: 07.11.2023).

5. Rishennia Druhoho senatu Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy № 1-r(II)/2022 vid 6 kvit. 2022 r. u spravi za konstytutsiinoiu skarhoiu Polishchuka S.O. shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) punktu 4 statti 16-3 Zakonu Ukrainy «Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simei» (sprava pro posyleni sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-22#top> (data zvernennia: 17.10.2023).

6. Hryenko R.V., Mota A.F., Petrenchenko S.A. Sotsialnyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv v umovakh voiennoho stanu. *Administratyvne pravo i administratyvnyi protses, informatsiine pravo*. 2022. № 3. S. 161–166. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.3.24> (data zvernennia: 23.10.2023).

7. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo okremykh pytan, poviazanykh iz

prokhozheniam viiskovoi sluzhby pid chas dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy vid 06.09.2023 № 3379-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3379-20#Text> (data zvernennia: 24.10.2023).

8. Lukichov V., Arnautova V., Nikitiuk T., Kucherenko S. Osnovni prava viiskovosluzhbovtiv v ukrainskomu zakonodavstvi. Vydano u ramkakh proektu «*Posylennia demokratychnoho kontroliu nad Zbroinymy Sylamy Ukrainy*», yakyi zdiisniuietsia Ministerstvom Oborony Ukrainy ta Koordynatorom proektiv OBSiE v Ukraini. 2019 r. URL: https://www.mil.gov.ua/content/social_adaptation/dov_pravo.pdf.

9. Pro sotsialnyi i pravovyi zakhyst viiskovosluzhbovtiv ta chleniv yikh simei: Zakonu Ukrainy vid 1992. № 2011-XII. Redaktsiia vid 05.10.2023. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1992. № 15. St. 190. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12#Text> (data zvernennia: 23.12.2023).

10. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo okremykh pytan, poviazanykh iz prokhozheniam viiskovoi sluzhby pid chas dii voiennoho stanu: Zakon Ukrainy № 3161-IX. Redaktsiia vid 05.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3161-20#Text> (data zvernennia: 23.12.2023).

11. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo posylennia sotsialnoho zakhystu viiskovosluzhbovtiv, politseiskykh ta deiakykh inshykh osib: Zakon Ukrainy vid 05.10.2023 r. № 3379-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3379-20#Text>.

12. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy u zviazku z vnesenniam zmin do Zakonu Ukrainy «Pro status veteraniv viiny, harantii yikh sotsialnoho zakhystu»: Zakon Ukrainy № 2153-IX. Redaktsiia vid 13.05.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2153-20#Text> (data zvernennia: 20.12.2023).

Irina Varava, Victoria Cherevatiuk

LEGAL MECHANISM OF PROTECTION OF RIGHTS OF MILITARY PERSONNEL IN UKRAINE DURING THE STATE OF MARTIAL

National Aviation University
Liubomyra Huzara Avenue, 1, 03058, Kyiv, Ukraine
E-mail: varavairina8@gmail.com, vitacherev@ukr.net

*The purpose of the research is to find effective and optimally possible legal mechanisms for the protection of the rights of military personnel in the conditions of martial law and military operations. **Research methods:** to achieve the defined goal, general and special scientific methods were used, in particular, dialectical, axiological, objectivity, systematic, analysis, and comparative legal methods. **Results:** legal and social protection of military men and their family members in the conditions of armed aggression of the Russian Federation against Ukraine is gaining special importance. The provisions of the national legislation, which have undergone changes in the context of the regulation of additional guarantees for persons who perform defense tasks in response to armed aggression, are clarified. Attention is focused on the relationship between the state of the country's defense capability and the provision of enhanced legal and social protection of military personnel, conscripts or reservists. **Discussion:** according to the information of law enforcement agencies, the number of criminal proceedings regarding war crimes and illegal arms trafficking has increased to a record level. At the same time, the number of other pre-war proceedings has significantly decreased. Legislative changes and some aspects of the investigation of war crimes have a significant impact on solving the problem of violation of the rights of military men and making balanced and fair decisions. The authors raise the problem of protecting the rights of military personnel in a particularly difficult period of martial law and military operations. As a conclusion, it is noted that the provision of enhanced social protection of military personnel contributes to the fulfillment by citizens of Ukraine of their duty to protect the Motherland - Ukraine, its sovereignty, independence and territorial integrity. Establishing such an approach to the legal and social protection of military personnel becomes part of ensuring the country's defense capability.*

***Key words:** social protection; war crime; military personnel; martial law; armed aggression; legal status; legal protection.*

Стаття надійшла до редакції 09.03.2024